

УДК 378.091:159.923] : 355.01

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-3-53-135-141

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Зенченко Тетяна Федорівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: tatianazhenhenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3589-4780

Рябко Юрій Володимирович

практичний психолог, асистент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: psipropsi@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-8000-4732

У статті проаналізовано стан розробленості проблеми організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, окреслено основні реалізовані заходи психолого-педагогічного супроводу здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану, визначено парадигму чинників переживання стресу, охарактеризовано стресостійкість й основні стресори здобувачів вищої освіти, встановлено кореляцію здобувачів освіти, їхні копінг-стратегії поведінки із рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, воєнний стан, психолого-педагогічний супровід, проблеми особистості, стрес, стресостійкість, копінг-поведінка.

Постановка проблеми. Сьогоднішні здобувачі освіти, як і інші громадяни українського суспільства, змушені жити й навчатися в ситуації серйозного зовнішнього впливу російської навали, жорстоких і трагічних подій, згубних наслідків, які завдають значної психологічної травматизації особистості, перебудовують звичне життя, породжують стійке відчуття страху, невпевненості та зневіри.

Соціально-політична нестабільність сприяла суттєвому підвищенню частки населення, ураженого різними небезпечними симптомами психологічної травматизації, з-поміж яких можемо спостерігати посттравматичний синдром, депресію, втрата сенсу життя та ін. Спочатку пандемія, карантинні обмеження, далі – економічна нестабільність, курс на віртуалізацію діяльності, стрімкий технологічний прогрес, і, як найстрашніше – війна... Як розуміємо, достатньо причин для високого рівня стресу.

Водночас за таких трагічних і надважких обставин спостерігаємо, що з 2023 року поступово зростає частка населення, яке реагує на погрозиливі виклики мужньо й виважено. Травматичні події, які є руйнівними для особистості, за певних умов (у тому числі завчасно створених) можуть сприяти мобілізації особистісних ресурсів та ефективному й успішному подоланню наслідків травматичних ситуацій.

Однією з важливих проблем дослідження особистості в надскладних умовах є проблема формування й розвитку психологічної стійкості, яка визначає психічне та соматичне здоров'я людини, унеможливує її дезінтеграцію та особистісні розлади, формує основу внутрішньої гармонії. Це соціально-психологічна характеристика особистості, яка полягає в здібностях переносити екстраординарність та критичність ситуації без негативного впливу для морального і фізичного здоров'я, подолання її наслідків за допомогою певних способів із подальшим удосконаленням особистісних характеристик, підвищенням рівня її адаптації, формуванням соціальної зрілості. Фактично ця характеристика означає наявність адаптивного потенціалу особистості, обумовлюючи її можливості в подоланні складних ситуацій. В сучасному освітньому просторі України відбуваються значні трансформаційні процеси, щоденні й подекуди досить різнопланові, на які необхідно постійно реагувати і здобувачам освіти й тим, хто з ними контактує в закладах освіти під час здійснення освітньої діяльності та поза його межами. Важливого значення ресурсів стресостійкості особистості, які дають змогу людині формувати необхідні навички психологічного відновлення та самореабілітації, повернутися до освітньої та наукової діяльності.

Реалізація освітніх програм в умовах воєнного стану характеризується постійним цілеспрямованим пошуком різних підходів до організації освітнього процесу й обов'язковим використанням ефективних інноваційних педагогічних та інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стресостійкість є специфічною особливістю, що характеризує сформовану чи набуту здатність людини протистояти стресовій ситуації, зберігати внутрішню рівновагу, втримувати продуктивність і успішність своєї навчальної або професійної діяльності. Поведінка особистості у кризових ситуаціях є вагомим аспектом сучасних психологічних досліджень. Відзначимо, що психологи досліджували, способи реагування людини на травматичні ситуації

(Дж. Бреннан), критичні події (С. Фолькман, Р. Лазарус), складні й кризові ситуації (Л. Бурлачук, С.Нартова-Бочавер, І. Нікольська, В. Нуркова, О. Коржова) тощо.

Процес переживання кризових ситуацій особистістю аналізували А. Андрєєва, М. Тишкова, Р. Туревська, Л. Аболін, сучасні науковці (зосібна В. Поліщук, Н. Ільїна, О. Нежинська, Ю. Рябко, І. Полілуєва), психологи-практики, волонтери (А. Старовойтов, В. Самусенко, А. Прокопенко, Т. Оробець, Є. Хавренко, А. Дюбуа-Сокільцева та інші). Вивчення та аналіз проблеми психологічної стійкості студентів належить багатьом науковцям (С.Лисюк, Н. Жигайло, Ю. Тептюк, В. Крайнюк, В. Бодров, І. Нагірнер, А. Вдовиченко, З. Сивогракова та інші, але незважаючи на наукову та науково-практичну важливість питань психолого-педагогічного консультативного супроводу здобувачів освіти, формування в них стресостійкості сучасні дослідження сьогодні є на стадії проведення опитувань і спостережень, надання допомоги й потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Мета дослідження – окреслити основні шляхи психолого-педагогічного супроводу здобувачів вищої освіти в період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Стратегічним ресурсом сучасного освітнього простору суспільств, без сумніву, є інформація і фундаментальні знання, які потребують постійного оновлення. Для науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти, носіїв і реалізаторів цього ресурсу, важливого значення набуває сформована здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здатність до пошуку й аналізу інформації, використання її для подальшого навчання, задоволення потреб, успішної адаптації, соціалізації та професійної реалізації в кризових умовах сьогодення.

Раптовий вплив пандемії COVID-19 змусив університети надати студентам умови для онлайн-викладання та навчання, які одразу почали застосовувати, і, як наслідок, вони встановили нову якість навчання, що призвело до застосування широкого спектру синхронних та асинхронних налаштувань онлайн-викладання та навчання й продовжили функціонувати в таких умовах ву воєнний період. Цифрові технології стали важливою частиною освітньої політики більшості європейських країн: їх упровадження в процес викладання та навчання має значний потенціал для заохочення або ініціювання змін у сфері освіти, в освітній політиці країн спостерігається помітний відхід від особливостей традиційної педагогіки з акцентом на розвиток кваліфікаційного компонента навчання, у т.ч. ключові компетентності.

Але в сучасній Україні, яка знаходиться у стані війни з потужним агресором, не тільки застосування синхронних і асинхронних методів навчання здійснює повний і безпосередній вплив на зміст і форми навчання. Йдеться про забезпечення педагогічного й психологічного супроводу здобувачів вищої освіти – повнолітніх, дорослих усвідомлених, але на цьому етапі свого життя здобувачів освіти, які потребують підтримки й допомоги з боку викладачів. І не тільки інформаційного чи методичного характеру. Бо психологічний стан здобувачів вищої освіти, як розуміємо, безпосередньо впливає на здатність їх до навчальної діяльності, швидкість і глибину опанування навчального матеріалу, формування ключових та предметних компетентностей.

Здійснений аналіз попередніх досліджень в інших країнах (користуємося узагальненням ученої Є. Виноградової) [1], постраждалих від збройних конфліктів, засвідчує, що кожен п'ятий одержує негативні наслідки для свого психічного здоров'я, кожний десятий відчуває ці наслідки у вигляді набуття хвороби середньої тяжкості або й важкої. У студентів спостерігаються зниження працездатності, мотивації до навчання. Складні життєві умови, вимушені переселення, почуття постійної небезпеки, втрати, страх, тривога, постійні нервові напруження, виснаженість тощо.

За численними дослідженнями психологів, студентство – «це умовна соціальна група молоді, що характеризується цілеспрямованим засвоєнням навчальних, професійних, соціальних і особистісних функцій шляхом свідомого оволодіння фаховими знаннями, уміннями і навичкам під час навчання в закладах вищої освіти» [3; 6; 7].

Вікові межі студентського періоду є достатньо розмитими, але переважно його ототожнюють з віковим діапазоном 17–23 років, яке відповідно до вікової періодизації В. Поліщука завершуються «кризою 23 років» («кризою входження в дорослість»). Окрім зазначеної вікової кризи, у цей період спостерігаються й інші кризові ситуації, зокрема: криза залежності від батьківської сім'ї, криза інтимно-сексуальних стосунків, кризові ситуації в навчально-професійній діяльності, криза ідентичності. Водночас сучасні здобувачі вищої освіти, з огляду на дистанційне навчання, значне зменшення фінансування, соціальних і стипендіальних виплат, змушені працевлаштовуватися вже на рівні бакалаврату, занурюватися в професійне життя, соціальне суспільство, раніше входять у період дорослості... і війна...

Відтак, ці кризи ускладнені в рази. У студентів, які пережили психотравмувальні події, можуть бути й інші внутрішньоособистісні конфлікти, проблеми в комунікації. Травматичний досвід (а може, страх набуття такого досвіду) впливає на психоемоційний стан, спричиняє нестабільність, невпевненість, втрату контролю над ситуацією та власним життям (зокрема втрата автономності («я не керую процесом, хай буде, як буде»);

втрата суб'єктивності («я не приймаю рішення у своєму житті, від мене нічого не залежить»).

За оперативними даними, зібраними відповідно до листа Інституту модернізації змісту освіти від 11.04.2023 № 21/08-577 «Про заповнення єдиної електронної системи звітності», «чисельність фахівців психологічної служби – 20 157 осіб, із них: практичних психологів – 13 171 особа, соціальних педагогів – 6 904 особи, методистів – 82 особи» [2]. І за показниками звернень (а їх до психологічних служб надійшло орієнтовно 4 769 969 тільки за 2022 рік), інформаційні дані засвідчують істотне підвищення кількості звернень щодо психологічної підтримки здобувачів освіти в умовах війни, надання психологічної допомоги, спрямованої на подолання стресу, переживання втрати, страждання, проведення психотерапевтичної роботи з особами, які пережили втрату, бомбардування, зазнали ушкоджень, стали вимушеними переселенцями тощо.

Сучасні здобувачі вищої освіти, з огляду на дистанційне навчання, значне зменшення фінансування, соціальних і стипендіальних виплат, змушені працевлаштовуватися вже на рівні бакалаврату, занурюватися в професійне життя, соціальне суспільство, раніше входять у період дорослості... і війна... Щодення реальна небезпека, напружений графік освітнього процесу, його умови реалізації, пов'язані зі стійкістю та потужністю інтернету, доступних гаджетів (у тому числі наявність матеріальних проблем забезпечити онлайн-зв'язок та необхідні побутові потреби)

Звичайно, національна безпека, врегулювання кризових ситуацій, захист громадянського суспільства – найосновніші для держави, організацій, закладів, установ та кожної людини напрями. Від їхньої налагодженості, співпраці та комунікації, якісного виконання усіма своїх завдань (а у воєнний час – мобілізаційних завдань) залежить життя, здоров'я та моральний стан суспільства в цілому, його здатність проживати й функціонувати в критичних ситуаціях. Кожен стейкхолдер, і той, хто викладає, і той, хто навчається, несе й особисту відповідальність за власну безпеку, безпеку інших учасників освітнього процесу тощо. Дуже важливо розуміти й передбачувати складні обставини, адекватно оцінювати та прогнозувати ризики небезпечних ситуацій, усвідомлювати реальну небезпеку, що насувається, чітко розуміти порядок дій, і що дуже важливо, не розгубитися в критичний момент.

Зазначене впливає на виникнення в Україні так званих «освітніх втрат» – нагальне питання сьогоднішніх обговорень освітянської спільноти, досліджень Державної служби якості освіти, яка активно запровадила інструменти інституційного аудиту. Водночас розвиненої практики їх вимірювань у вищій освіті в Україні поки немає, хоча до необхідності вимірювання спонукала ще пандемія та запровадження дистанційного навчання, відсутність «живого» спілкування, гіпертрофія особистісних проблем учасників освітнього процесу, віддалена підготовка фахівців соціономічних спеціальностей.

Розуміння вказаних факторів спонукає до постійного моніторингу й пошуку шляхів подолання освітніх втрат, організації чіткої системи збору даних, яка охоплюватиме щорічні об'єктивні дані з метою відстеження вибір оптимальних шляхів надолуження освітніх втрат (упровадження компенсаційних курсів, експрес-курсів, перегляд і адаптація освітніх програм, створення додаткового цифрового й діагностичного інструментарію).

Відповідно до Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2023 року, розпорядження Сумської обласної державної адміністрації від 27.04.2023 № 162-ОД «Про затвердження плану заходів Сумської області на 2032–2024 рр. з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» Глухівським національним педагогічним університетом імені Олександра Довженка було передбачено забезпечення реалізації умов для розвитку центрів підтримки учнів та студентів, які забезпечують консультування та методологічну підтримку щодо доступності, відповідальності та прийнятності освітніх програм для всіх учасників освітнього процесу; інформаційну доступність навчальних та організаційних матеріалів; соціальний супровід та психологічну підтримку здобувачів освіти в межах діяльності Психологічної служби.

Реалізується формування індивідуальної освітньої траєкторії (положення «Про навчання і викладання за освітніми програмами ОС «Бакалавр», ОС «Магістр» у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка», «Про організацію освітнього процесу в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка», «Про порядок реалізації студентами Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка права на вільний вибір навчальних дисциплін», «Про порядок визнання результатів навчання, здобутих у неформальній освіті», «Положення про дуальну форму здобуття освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка»). На сайті університету та структурних підрозділів розміщено інтерактивні матеріали, спрямовані на надання інформаційної консультативної підтримки здобувачів освіти.

Нормативні освітні компоненти, зміст яких передбачає вивчення методик щодо надання психологічної допомоги особам із психологічною травмою містять освітньо-професійні програми

«Психологія» спеціальності 053 «Психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Клінічна психологія, Психотерапія, Основи психологічного консультування та психокорекції з практикумами) та другого (магістерського) рівня вищої освіти (Психологія стресу, Арттерапія). Упроваджено курс підвищення кваліфікації за програмою «Психологічна підтримка учнів в умовах воєнного стану».

Відповідно до визначеного завдання до каталогу вибіркових освітніх компонентів за вказаними освітніми програмами внесено такі освітні компоненти: Психогігієна (ОС «Бакалавр»); Психологічна безпека особистості (ОС «Магістр»). Систематично надаються індивідуальні психологічні консультації здобувачам освіти, здійснюється групове консультування учасників освітнього процесу; психологічна просвіта реалізується через заходи, ініційовані Психологічною службою університету (Діалог з психологом «Важкі питання взаємодії...» (30.03.2023, 06.04.2023)).

Проте, розуміємо, що війна дуже вплинула на психологічний стан здобувачів освіти і несе за собою довготривалі наслідки для психіки, а функціонування психологічних служб у закладах вищої освіти (на жаль, із шаленим навантаженням на дуже малу кількість практичних психологів) не розв'язує наявних проблем повною мірою. Спостерігаємо потребу спрямувати увагу співробітників університету на психологічну підтримку та супровід студентів.

Науковці визначають парадигму чинників переживання стресу: люди залежать один від одного, мають потребу відчувати себе необхідними, важливими для когось. У частини, часто це студенти, які працюють, спостерігаємо бажання перервати спілкування зі знайомими, які негативно впливають на їхню емоційну стабільність. Деякі усамітнюються в своєму маленькому світі, заповненому навчанням та спілкуванням у певній спільноті, в якій знаходять багато позитивних емоцій [4]. Життя сучасного здобувача освіти ускладнене не просто інформаційними й соціально-економічними загрозами, які, безперечно порушують нормальний емоційний стан організму, – щоденно маємо важкі, а то й екстремальні життєві ситуації. Здобувачі освіти, незважаючи на дорослість, переживають більшу кількість ситуацій, сприймаючи їх як стресові. Частина – адаптувалася і в більшості ситуацій виявляє стресостійкість.

Отже, стресостійкість – це «неоднозначний та складний термін, який характеризує здатність людини витримувати всі складності життя, а також успішно протистояти життєвим проблемам і труднощам» [4, с. 85].

Життєдіяльність дорослої особистості, й повнолітніх здобувачів вищої освіти у тому числі (особливо тих, хто проживає на територіях, унесених Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України до Переліку територій, на яких ведуться бойові дії або на яких можливі бойові дії) характеризується тривалим впливом значної кількості стресогенних психотравматичних факторів. Щодення реальна небезпека, напружений графік освітнього процесу, його умови реалізації, пов'язані зі стійкістю та потужністю інтернету, доступних гаджетів (у тому числі наявність матеріальних проблем забезпечити онлайн-зв'язок та необхідні побутові потреби) дають підстави зіставляти сучасний стан здобувачів вищої освіти за важкістю та напруженістю до професійної діяльності із умовами праці середнього ступеня важкості й важких [7]. Виникнення у здобувачів вищої освіти певних стресових станів може бути причиною невиконання індивідуального навчального плану, недотримання графіка освітнього процесу, що зумовлено зниженням працездатності, втратою мотивації до навчання і подальшої професійної реалізації, міжособистісних конфліктів, інших негативних явищ.

Основні методологічні труднощі оцінювання поведінки в стресі та підготовки студентів до його подолання (копінга) полягають в насамперед у розумінні, що розв'язання складної ситуації – це процес, під час реалізації різних етапів якого можуть використовуватися, відповідно, й різні способи цього розв'язання, тож і немає таких копінгів, які були б ефективні у всіх важких ситуаціях.

Окрім того, стресостійкість і копінг-поведінка є багатовимірним конструктом, і цим пояснюється складність його операціоналізації і наявність різних підходів до діагностики.

Аналіз джерельної бази дає підстави потрактувати копінг-поведінку як цілеспрямовану соціальну поведінку, що допомагає здобувачеві освіти (а ми проєктуємо це саме на здобувачів вищої освіти) здолати стрес або важку життєву ситуацію реальними й адекватними особистісними особливостям і ситуації способами. Наголошуємо, це свідома поведінка студента, спрямована на активну взаємодію іншими стейкхолдерами (якщо ситуація піддається контролю) або пристосування (відповідно, якщо ситуація не піддається контролю).

Копінг-поведінка передбачає всі можливі свідомі спроби особистості подолати стресову ситуацію, специфічні й суб'єктивні й відповідають переважно одному із завдань: розв'язанню реальної проблеми; її емоційному переживанню; коректуванню самооцінки (з урахуванням спроможності її здійснити адекватно); регулюванню взаємин з оточенням.

Для дослідження специфіки стресостійкості майбутніх учителів, науково-педагогічних працівників працівників закладів освіти, в основному, пропонуються методики-«опитувальники». Такий тип методик

відповідає специфіці досліджуваного явища і дає змогу розкрити різноманітні аспекти стресостійкості і копінг-поведінки досліджуваних з огляду на їх власне розуміння (осмисленості) життя.

Опитувальники визначаються як тип методик, які складаються з набору пунктів, що не мають правильної відповіді, а характеризуються лише їх частотою і спрямованістю. Особливість їх використання полягає у «ймовірнісній значущості одержаних результатів і залежить від їх валідності, надійності, достовірності та стандартизованості» (В. Моргун, І. Тітов [4]).

Під час проведення констатувального етапу дослідження було здійснено оцінювання змін психологічного стану здобувачів вищої освіти під час війни. На першому етапі було сформовано вибірку, до якої увійшли 70 здобувачів освіти (повнолітні, здобувачі ОС «Бакалавр», ОС «Магістр») віком від 23 до 30 років (вважаємо їх дорослими особистостями), за показниками всі 100 % відсотків працевлаштовані, питання про офіційне працевлаштування не ставили, щодо працевлаштування за фахом, який здобули попередньо, – теж не формували.

За результатами проведеного емпіричного дослідження можна стверджувати: досліджувані здобувачі вищої освіти показують свою «дорослість», переважна їх більшість свідомо й відповідально ставляться до життя, яке вважають, у цілому, як результативне, наповнене сенсом і цінним життєвим досвідом. Водночас, значна частина досліджуваних орієнтується на зовнішні сили, ситуаційні фактори під час прийняття рішень, має гнучкі життєві цілі.

Загалом одержані інформаційні дані досліджуваної вибірки засвідчують, що більшість концентрує свою увагу на проживанні теперішнього моменту. Стресостійкість здобувачів вищої освіти зумовлена показником сформованості їх смисложиттєвих орієнтацій, які є вагомим чинником під час здійснення вибору студентами поведінкових стратегій (копінг-стратегії) у конкретній стресовій ситуації.

Висновки. Здійснене дослідження дає змогу констатувати, що процес розвитку стресостійкості потребує залучення здобувачів вищої освіти до діяльності із більшою свободою вибору, варіативністю у розв'язанні складних завдань, здійснення корегування власних дій із оперттям на теоретичний і практичний досвід із забезпеченням комунікації та соціальної підтримки, оскільки за результатами дослідження вважаємо, що стресостійкість здобувачів освіти, їх копінг-стратегії поведінки корелюють із рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій.

Освітнє середовище, яке створюється з урахуванням цих факторів, забезпечуватиме психолого-педагогічний супровід учасників освітнього процесу сприятиме збереженню стабільний психічний стан, досягненню щоденного емоційного врівноваження, допоможе формувати стресостійкість і здатність конструктивно застосовувати копінг-стратегії, долати стресові й проблемні ситуації. Постійна підтримка та розвиток сприятливого освітнього середовища є важливим завданням для всіх науково-педагогічних та педагогічних працівників у реалізації професійної діяльності.

Забезпечення психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу в закладах вищої освіти в період воєнного стану має надзвичайно важливе значення у контексті підтримання й відновлення психологічного здоров'я, зокрема формує здатність особистості до саморегуляції, забезпечує підтримку балансу між психічними витратами й відновленням особистісних ресурсів в умовах частих тривоги, постійної психологічної напруги, небезпеки, пов'язаної з діями держави-агресора (особливо за умови проживання в межах територій, на яких здійснюються або можливі бойові дії). кожен стейкхолдер освітнього процесу, і той, хто викладає, і той, хто навчається, несе й особисту відповідальність за власну безпеку, безпеку інших учасників освітнього процесу тощо. Дуже важливо розуміти й передбачувати складні обставини, адекватно оцінювати та прогнозувати ризики небезпечних ситуацій, усвідомлювати реальну небезпеку, чітко розуміти порядок дій, і що дуже важливо, не розгубитися в критичний момент.

Список використаної літератури

1. Виноградова В. Є. Психологічний супровід студентів у період воєнного стану. *Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану»*. 19 травня 2023 року. С. 31–34.
2. Лист Інституту модернізації змісту освіти від 11.04.2023 № 21/08-577 «Про заповнення єдиної електронної системи звітності». URL: <https://imzo.gov.ua/2023/06/21/lyst-imzo-vid-11-04-2023-21-08-577-pro-zapovnennia-iedynoelektronnoi-systemy-zvitnosti/> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Методика викладання психології у вищій школі : навч. посіб. / Ю. Ю. Бойко-Бузиль, С. Л. Горбенко та ін. Київ : Атіка, 2012. 272 с.
4. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видав. Дім «Слово», 2013. 464 с.
5. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Вид. 3-тє, виправ. Суми : Університетська книга, 2010. 352 с.
6. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці : базові симптомокомплекси : монографія. Суми : Університетська книга, 2012. 478 с.
7. Поліщук В. М. Психологічна адаптація у системі розвивальної взаємодії «викладач – студент». *Вікова та*

педагогічна психологія. 2022. Вип. 41. С. 93–97.

8. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31 березня 1994 року № 46 «Про затвердження Переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0176-94#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

9. Kuznetsova, H., Panasenko, A., Luchkina, L., Zenchenko, T., & Danylchenko, I. (2023). Dialogic learning as means of forming the communication skills of higher education students. *Revista Eduweb*, 17(2), 101–115. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.9> (дата звернення: 10.11.2023).

10. Lytvyn, V., Akimova, O., Kuznetsova, H., Zenchenko, T., Stepanenko, O., & Koreneva, I. (2021). The use of synchronous and asynchronous teaching methods in pedagogical education in COVID-19 terms. *International Journal of Health Sciences*, 5(3), 617–629. URL: <https://doi.org/10.53730/ijhs.v5n3.2681>. URL: <https://sciencescholar.us/journal/index.php/ijhs/article/view/2681> (дата звернення: 10.11.2023).

11. Psykholohichna-sluzhba. URL: <http://gnpu.edu.ua/index.php/ua/struktura/psykholohichna-sluzhba> (дата звернення: 10.11.2023).

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF HIGHER EDUCATION STUDENTS DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATUS

Zenchenko Tetiana

PhD (Pedagogy), Associated Professor of the Department of primary education theory and methods
Olexandr Dovzhenko Hlukhiv National pedagogical university

Ryabko Yuriy

Practical Psychologist, Assistant of the Department of pedagogy, psychology and educational management
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Problem Formulation. *One of the critical issues in personality research, especially in highly challenging circumstances, pertains to the development of psychological stability. This factor significantly influences an individual's mental and somatic health, serves as a barrier against disintegration and personality disorders, and lays the groundwork for internal harmony. Stress resistance represents a distinct trait indicating a person's developed or acquired capacity to withstand stressful situations, uphold internal equilibrium, and sustain productivity and success in educational or professional pursuits.*

Recent research and publications have extensively delved into individual behavior during crisis situations, a crucial aspect of contemporary psychological studies. Noteworthy contributions include investigations into human responses to traumatic events by J. Brennan, critical event analysis by S. Volkman and R. Lazarus, as well as examinations of complex and crisis scenarios by L. Burlachuk, S. Nartova-Bochaver, I. Nikolska, V. Nurkova, O. Korzhova, among others. A group of contemporary scientists including A. Andreeva, M. Tyshkova, R. Turevska, and L. Abolin, alongside researchers such as V. Polishchuk, N. Ilyina, O. Nezhynska, Yu. Ryabko, and I. Polihuyeva, along with practical psychologists, have deeply analyzed the individual's experience of crisis situations. Notable contributions also stem from volunteers like A. Starovoitov, V. Samusenko, A. Prokopenko, T. Orobets, E. Khavrenko, A. Dubois-Sokiltseva, and others. Furthermore, a considerable body of work investigating the psychological stability of students has been conducted by numerous scientists, including S. Lysyuk, N. Zhigailo, Yu. Teptyuk, V. Krayniuk, V. Bodrov, I. Nagirner, A. Vdovichenko, Z. Sivograkova, among others.

The aim of this study is to examine the stress resilience and the meaningful life orientations among students in higher education.

Introduction. *The examination of prior research conducted in various countries, drawing on the synthesis provided by researcher Ye. Vynogradova, reveals that individuals affected by armed conflicts commonly experience adverse effects on their mental health. Statistics indicate that one in every five individuals encounters detrimental consequences, with one in every ten developing moderate to severe mental health conditions. Among students, these circumstances often result in reduced productivity and diminished academic motivation. The challenges posed by difficult living conditions, involuntary displacement, perpetual feelings of insecurity, grief, fear, anxiety, ongoing stress, and fatigue significantly contribute to these outcomes.*

The vitality, health, and collective morale of a society, particularly its ability to navigate and thrive amidst critical situations, hinge upon collaboration, effective communication, and the competent execution of tasks by both scientific and pedagogical professionals – especially during wartime or mobilization scenarios. Each stakeholder, be it the educator or the learner, shoulders the responsibility for their safety and the safety of others within the educational sphere. Understanding and foreseeing challenging circumstances, accurately assessing risks in potentially hazardous situations, recognizing imminent danger, comprehending appropriate courses of action, and crucially, maintaining composure during critical moments all play pivotal roles. Coping behavior encompasses an individual's conscious efforts to navigate stressful situations, aiming to address tangible issues, manage emotional

experiences, adjust self-perception (while ensuring it aligns with realistic abilities), and regulate interactions within their environment.

Based on the findings of the empirical research conducted, it is evident that the higher education students under study demonstrate a sense of «maturity». A majority of these students exhibit a conscious and responsible approach toward life, perceiving it as inherently productive, meaningful, and rich in valuable experiences. However, a notable portion of the researched cohort tends to consider external forces and situational factors significantly when making decisions, this subgroup holds flexible life goals.

The data collected from the studied sample suggests a prevalent focus on living in the present among the majority. The ability of higher education students to resist stress appears to hinge significantly on the development of their meaningful life orientations. These orientations play a crucial role in guiding students when they navigate through various behavioral strategies, known as coping strategies, particularly in dealing with specific stressful situations.

Conclusion. In conclusion, fostering stress resistance among higher education students necessitates their engagement in activities offering increased freedom of choice and diverse approaches to solving complex tasks. This process also involves adjusting their actions based on both theoretical knowledge and practical experiences, accompanied by robust communication and social support systems. Experimental findings have substantiated the correlation between stress resistance in education students and the cultivation of meaningful life orientations, underscoring the significance of these orientations in shaping behavioral coping strategies.

Key words: psychological and pedagogical support, personality problems, coping strategies, stress resistance.

References

1. Vynogradova V.Ie. Psykholohichniy suprovid studentiv u period voiennoho stanu. Materialy KhII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Psykholoho-pedahohichniy suprovid profesiinoi pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv v umovakh voiennoho stanu». 19 travnia 2023 roku. С.31-34.
2. Lyst Instytutu modernizatsii zmistu osvity vid 11.04.2023 № 21/08-577 «Pro zapovnennia yedynoi elektronnoi systemy zvitnosti». URL: <https://imzo.gov.ua/2023/06/21/lyst-imzo-vid-11-04-2023-21-08-577-pro-zapovnennia-iedynoelektronnoi-systemy-zvitnosti/> (data zvernennia 10.11.2023).
3. Metodyka vykladannia psykholohii u vyshchii shkoli : [navch. posib.] / Yu. Yu. Boiko-Buzyl, S. L. Horbenko ta in. K. : Atika, 2012. 272 s.
4. Morhun V.F., Titov I.H. Osnovy psykholohichnoi diahnostryky. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv. K.: Vydav. Dim «Slovo», 2013. 464 s.
5. Polishchuk V. M. Vikova ta pedahohichna psykholohiia : [navch. posib.] / V. M. Polishchuk. Vyd. 3-tie. vyprav. Sumy : Universytetska knyha, 2010. 352 s.
6. Polishchuk V. M. Vikovi kryzy v pidlitkovomu i yunatskomu vitsi : bazovi symptomokompleksy : [monohrafiia] / V. M. Polishchuk. Sumy : Universytetska knyha, 2012. 478 s.
7. Polishchuk V.M. Psykholohichna adaptatsiia u systemi rozvyvalnoi vzaiemodii «vykladach – student». Vikova ta pedahohichna psykholohiia. Vypusk 41. 2022. S.93-97.
8. Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 31 bereznia 1994 roku № 46 «Pro zatverdzhennia Pereliku vazhkykh robot i robot iz shkidlyvymy i nebezpechnymy umovamy pratsi, na yakykh zaboroniaetsia zastosuvannia pratsi nepovnolitnikh». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0176-94#Text> (data zvernennia 10.11.2023).
9. Kuznetsova, H., Panasenko, A., Luchkina, L., Zenchenko, T., & Danylchenko, I. (2023). Dialogic learning as means of forming the communication skills of higher education students. Revista Eduweb, 17(2), 101-115. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.9> (data zvernennia 10.11.2023).
10. Lytvyn, V., Akimova, O., Kuznetsova, H., Zenchenko, T., Stepanenko, O., & Koreneva, I. (2021). The use of synchronous and asynchronous teaching methods in pedagogical education in COVID-19 terms. International Journal of Health Sciences, 5(3), 617-629. URL: <https://doi.org/10.53730/ijhs.v5n3.2681>. URL: <https://sciencescholar.us/journal/index.php/ijhs/article/view/2681> (data zvernennia 10.11.2023).
11. Psykholohichna-sluzhba. URL: <http://gnpu.edu.ua/index.php/ua/struktura/psykholohichna-sluzhba> (data zvernennia 10.11.2023).

Отримано редакцією 20.11.2023 р.